

ABDURRAHMAN SÂMÎ SARUHANÎ'NİN ESMÂ-İ HÜSNÂ KASİDESİ

A Eulogy by Abdurrahman Sâmî Saruhanî: Esmâ-i Husnâ (The beautiful names of God)

Halil BATUR¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, halilbaturr@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7742-6339.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:03.06.2022
Kabul/Accepted:29.07.2022

DOI:10.20322/littera.1125500

Anahtar Kelimeler

Abdurrahman Sâmî Saruhanî,
esmâ-i hüsnâ, kaside.

ÖZ

İslamî Türk edebiyatının en yaygın türlerinden biri de doğrudan Allah'ı, isim ve sıfatları ile anlatan eserlerdir. Şairler, Allah ile ilgili herhangi bir türde eser yazmayı kendileri için şeref ve dua vesilesi olarak görmüşlerdir. Neredeyse tüm divan şairleri ve mutasavvıf şairler Yüce Allah'ı tanıtmaya, onun varlığı ve birliğini ifade etme, ona yalvarıp yakarma, dua etme amacıyla pek çok eser kaleme almışlardır. Özellikle tevhid, münâcât ve esmâ-i hüsnâ türünde karşımıza çıkan bu tür eserler, manzum ya da mensur olarak yazılabilirler. Bu tür eserler, genellikle divanların bir bölümünü teşkil etmekle birlikte müstakil bir eser olarak yazılanlar da vardır. Söz konusu türlerden biri de Allah'ın isimlerini konu alan esmâ-i hüsnâ'dır. Esmâ-i hüsnâ konusu çerçevesinde yazılan eserler; esmâ-i hüsnâyı tek tek izah eden eserler, esmâ-i hüsnâ şerhleri, esmâ-i hüsnâ muammaları, esmâ-i hüsnânın havassını anlatan eserler şeklinde tasnif edilebilir. Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâyı konu alan şairlerden biri de XX. asırda yaşamış bir Uşşâkî şeyhi olan Abdurrahman Sâmî Saruhanî'dir. Çalışmamızda öncelikle bir edebî tür olarak esmâ-i hüsnâ ve Türk edebiyatında yazılan manzum esmâ-i hüsnâ ile ilgili bilgi verilecektir. Sonrasında Abdurrahman Sâmî Saruhanî ve eserleri tanıtılacak, şairin "Kasidetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ" adlı manzumesi şekil ve muhteva bakımından incelenecek, çalışmamızın sonunda söz konusu manzumenin transkripsiyonlu metni verilecektir.

ABSTRACT

One of the most common types of Islamic Turkish literature are the works that describe Allah directly by His names and attributes. Poets have considered any kind of works with direct reference to God as a means of honour and prayer. Almost all divan poets and mystic poets have written many works to introduce Almighty Allah, to express His existence and unity, to worship Him and to pray. Such works, especially in the vein of Tawhid (Oneness of Allah), Munâcât (Supplication), and Esmâ-i Husnâ (The Beautiful Names of Allah), may be written in verse or in prose. While such works usually form a part of the Divans, there are also some that were written as independent works. One such genre is the Esmâ-i husnâs, which refer directly to the names of Allah. The works written on the subject of Esmâ-i husnâ can be divided into works that enumerate the Esmâ-i husnâ individually, commentaries on the Esmâ-i husnâ, secrets of the Esmâ-i husnâ, and works that describe the characteristics of the Esmâ-i husnâ. Abdurrahman Sâmî Saruhanî, a Uşşâkî sheikh who lived in the 20th century, is one of the poets who talk about Esmâ-i husnâ in Turkish literature. In our study, we first inform about Esmâ-i husnâ as a literary genre and poetic Esmâ-i husnâs in Turkish literature. Then, Abdurrahman Sâmî Saruhanî and his works are introduced, the poem "Kasidetü'l-Esmâü'l-Husna" of the poet is examined for its form and content, and the transcribed text of the poem in question is reproduced at the end of this study.

Atf/Citation: Batur, H. (2022), "Abdurrahman Sâmî Saruhanî'nin Esmâ-i Hüsnâ Kasidesi", Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature, 8/3, 1852-1869.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Halil BATUR, halilbaturr@gmail.com

GİRİŞ

İslamî Türk edebiyatının başta gelen kaynakları Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in (asm) hayatı ve hadis-i şerifleridir. Yüzyıllarca süren bu edebiyat, temelde bu iki kaynak çerçevesinde şekillenmiştir. Tüm Müslüman toplumlarda olduğu gibi Türkler de İslam dininin getirdiği ve gerektirdiği şekilde bir yaşam tarzı ve zihniyeti zaman içerisinde kazanmıştır. Türklerin Müslümanlığı kabul ettikten sonra büyük ve köklü değişimlerin en çok hissedildiği ve görüldüğü alanların başında sanat ve edebiyat gelmektedir. İslam dini, Müslüman toplumların edebiyatlarını hem muhteva hem de biçim itibarıyla köklü yenilik ve değişimlere uğratmıştır. Özellikle klasik edebiyat ve tasavvuf edebiyatı sahalarında belirgin bir şekilde dinî içerikli metinlerin ve türlerin büyük bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir.

Dinî içerikli türlerin arasında doğrudan Allah ile ilgili olanlar başta gelmekle beraber, Hz. Muhammed (asm), dört büyük halife ve diğer din büyükleri ile ilgili metinler de bulunmaktadır. Söz konusu dinî metinler, zaman içerisinde kendine has şekil ve muhteva özellikleri kazanarak birer müstakil tür hâline gelmiş; İslamî edebiyatın ortak mahsulleri olarak değerlendirilmişlerdir. Bu türlerin başlıcaları şunlardır: tevhid, münâcât, na't, mevlid, siyer, esmâ-i nebî, kırk hadis, hilye, esmâ-i hüsnâ, menâsik-i hac, menzil-nâme, menâkıb-nâme, gazavat-nâme, ramazaniye, maktel, hicret-nâme, şefaât-nâme, mi'râciye, regaibiyye, kısasü'l-enbiyâ vs.

Dinî muhtevalı edebî türler içerisinde doğrudan doğruya Allah'ı konu alan türler, önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Allah'ın varlığını ve birliğini dile getiren tevhidler, ondan af ve yardım dilemek amacıyla kaleme alınan münâcâtlar bu türlerin en yaygınları olmakla birlikte münhasıran Allah'ın isimlerini anan, anlatan, bu isimlerin hikmet ve anlamlarını aktarıp yorumlayan esmâ-i hüsnâlar da dinî edebiyat sahasında önemli bir yere sahiptir. Söz konusu dinî muhtevalı türler, çoğunlukla divan ya da mesnevilerin içinde farklı nazım şekilleriyle yer almakla birlikte müstakil olarak sadece bu konuda yazılan eserler de bulunmaktadır. Arap ve Fars edebiyatlarında pek çok örneği bulunan esmâ-i hüsnâ eksenli metinler Türk edebiyatında da yazılmış ve bu ürünler, zaman içerisinde müstakil bir tür olarak değerlendirilmiştir.

Müelliflerin mensur veya manzum esmâ-i hüsnâ türü eserler kaleme almalarının çeşitli sebepleri vardır. Kur'an-ı Kerim'de "En güzel isimler (esmâ'ül-hüsnâ) Allah'ındır. O hâlde ona o güzel isimlerle dua edin." (A'râf, 180) âyet-i kerimesinin bir gereği olarak Allah'a isimleri ile dua edilmesinin istenmesi ve "Allah Teâlâ hazretlerinin doksan dokuz ismi vardır, yüzden bir eksik. O, tektir; teki sever. Kim bu isimleri ezberlerse cennete girer." (Canan 1991: 507) mealindeki hadis-i şerifte Allah'ın isimlerini ezberleyip okuyanların cennet ile müjdelenmesi, bu konuda eser telif etme hususunda müelliflerin en büyük motivasyonu olmuştur.

Türk-İslam edebiyatı sahasında hem manzum hem de mensur olarak esmâ-i hüsnâ merkezli pek çok eser kaleme alınmıştır. Esmâ-i hüsnâ ile ilgili manzum olarak yazılan eserlerden birini de 1879-1934 yılları arasında yaşamış mutasavvıf şairlerden Abdurrahman Sâmî Saruhanî yazmıştır. Bu çalışmada öncelikle dinî ve edebî bir terim olarak "esmâ-i hüsnâ" kavramı üzerinde durulacak, Türk edebiyatında manzum olarak kaleme alınan esmâ-i hüsnâ konulu eserlere değinilecektir. Sonrasında Abdurrahman Sâmî Saruhanî ve eserleri kısaca tanıtılacak, şairin

“Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ” adlı eseri, şekil ve muhteva bakımından incelenecektir. Çalışmanın sonuna söz konusu kasidenin transkripsiyonlu metni de ilave edilecektir.

1. Esmâ-i Hüsnâ

Arapça “isim” kelimesinin çoğulu olan “esmâ” ile “en güzel” anlamına gelen “hüsnâ” kelimelerinin Farsça bir terkip olarak bir araya gelmesi ile meydana gelen “esmâ-i hüsnâ” ifadesi, Allah’ın isim ve sıfatlarını karşılayan dinî bir terimdir (Şemseddin Sami 1995: 113; Cebecioğlu 2014: 131; Devellioğlu 2010: 267). Esmâ-i hüsnâ, Kur’an-ı Kerim’de Arapça bir terkip olarak “esmâü'l-hüsnâ” şeklinde şu âyetler içerisinde yer almaktadır:

“En güzel isimler Allah’ındır; bu güzel isimlerle ona dua edin, onun isimleri hakkında doğru inançtan sapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekecekler!” (A’râf 180).

“De ki: İster Allah diyerek ister Rahman diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur çünkü bütün güzel isimler ona mahsustur.” (İsra 110).

“Allah, ondan başka ilah yoktur; en güzel isimler ona aittir.” (Tâhâ 8).

“O, yaratan, var eden, şekil veren Allah’tır. En güzel isimler onundur.” (Haşr 24).

Yüce Allah, yukarıda anılan âyetler içerisinde “esmâü'l-hüsnâ” ifadesi ile en güzel isimlere sahip olduğunu zikretmekle beraber Kur’an-ı Kerim’in muhtelif ayetlerinde Allah’ın 155 ismi anılmakta olup yine Kur’an’da yer alan ilahî sıfat ve fiillerden çıkarılabilecek isimler göz önüne alındığında bu sayı 1000’e kadar çıkmakta, hadis-i şeriflerle esmâ-i hüsnânın sayısı daha da artmaktadır. İbn Mâce’den gelen rivayete göre “Ahad” ismiyle birlikte esmânın sayısı 100’dür. Bazı İslam âlimleri belli bir sayı belirtmenin doğru olmadığını ifade ederek tıpkı Kadir Gecesi’nin ramazan ayı içerisinde gizlenmesi gibi 99 ismin bütün ilahî isimler içinde gizli olduğunu, bazıları da hadisteki 99 sayısının çokluktan kinaye olduğunu savunmuşlardır (Kiraz 2018: 1007). Bununla birlikte esmâ-i hüsnâ ifadesi, genel anlamda Allah’ın tüm isimlerini içine almakla beraber terim anlamıyla daha çok Allah’ın 99 ismi için kullanılır (Topaloğlu 2012: 404).

Allah’ın muhtelif isimleri, Kur’an-ı Kerim’in değişik yerlerinde geçmekle birlikte esmâ-i hüsnânın sayısına dair bilgiler hadis-i şerifler aracılığıyla da aktarılmaktadır. Yukarıda mealini verdiğimiz esmâ-i hüsnâ ile ilgili Ebû Hüreyre’nin rivayet ettiği hadis-i şerif, küçük farklılıklarla birlikte Buhârî ve Müslim dâhil birçok hadis kaynağında yer almaktadır. Ancak sadece Tirmizî ve İbn Mâce rivayetinde söz konusu hadis-i şerifin sonunda 99 esmâ-i hüsnânın listesi verilmiştir. Tirmizî’de yer alan rivayete göre Yüce Allah’ın doksan dokuz ismi şu sırayla aktarılmıştır (Öztürk 2019: 28-29):

Allâh (c.c.), er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü’min, el-Müheymin, el-’Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bâri’, el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbîz, el-Bâsîr, el-Hâfîd, er-Râfî’, el-Mu’izz, el-Müzill, es-Semî’, el-Basîr, el-Hakem, el-’Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Ke-bîr, el-Hafîz, el-Mukîr, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâ-sî’, el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hak, el-Vekîl, el-Kaviyy, el-Metîn, el-Veliyy, el-Hamîd, el-

Muhsî, el-Mübdi', el-Mu'îd, el-Muhÿî, el-Mümît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müte'âlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Muntekim, el-'Afüvv, er-Raûf, Mâlikü'l-mülk, Zü'l-Celâli ve'l-ikrâm, el-Muksit, el-Câmi', el-Ganiyy, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr.

Dinî bir terim olan "esmâ-i hüsnâ" ifadesi, Türk-İslam edebiyatında nazım türü veya mazmun olarak çeşitli şekillerde çokça işlenir ve müstesna bir değere sahiptir. Bir edebî terim olarak esmâ-i hüsnâ, Allah'ın 99 ismini konu olarak işleyen, bu isimleri açıklayıp izah eden, ezberlenerek okumanın faziletlerini anlatan manzum ya da mensur eserlerdir (Öztürk 2019: 29). Müellifler, Kur'an-ı Kerim'de dört kez ibaresi ile geçen esmâ-i hüsnânın kıymetini takdir etmişler, çeşitli vesile ve gayelerle mensur ya da manzum olarak esmâ-i hüsnâyı konu edinmişlerdir. Bu türdeki eserler, insanların Allah'ın isimlerini kolayca ezberleyebilmeleri, isimlerinin manalarından dersler çıkararak hayata uygulanabilir ahlak dersleri alınabilmesi, insanların eserlerini okuyarak kendilerine hayır duada bulunmasını sağlama, Allah'a iman esasının pekiştirilerek derinleştirilmesi gibi maksatlarla kaleme alınmışlardır.

Esmâ-i hüsnâyı dair eserler öncelikle Arap edebiyatında yazılmaya başlanmış, sonrasında İran ve Türk edebiyatlarında da görülmüştür (Yılmaz 1998: 1). Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâ çerçevesinde kaleme alınan eserler, farklı şekil ve tarzlarda karşımıza çıkmaktadır. Konuyu geniş ve derinlemesine ele alan Ali Öztürk, esmâ-i hüsnâ konulu metinleri muhteva ve şekil bakımından şu başlıklar altında incelemiştir (Öztürk 2019: 30-38):

1. Esmâ-i hüsnâyı ta'dât eden (sayan) manzumeler
2. Esmâ-i hüsnâ şerhleri
3. Esmâ-i hüsnâ muammaları
4. Esmâ-i hüsnânın havassı

Esmâ-i hüsnâyı ta'dât eden manzumeler çoğunlukla şairlerin gazel, kaside ya da mesnevi gibi nazım şekli ile kaleme aldıkları şiirlerin içerisinde, tevhid, münâcât, na't gibi türlerin münderecatında bulunurlar. Bazen adı anılan nazım şekli ile yazılan müstakil esmâ-i hüsnâlar da yazılmıştır. Esmâ-i hüsnâ şerhlerinin mensur örnekleri de bulunmakla beraber daha çok manzum şekilde yazılmıştır.

Çalışmamızın başlıca konusu Abdurrahman Sâmî Saruhanî'nin "Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ"sı olduğundan kısaca sadece manzum esmâ-i hüsnâlar ile ilgili bilgi verilecektir.

2. Esmâ-i Hüsnâ Manzumeleri

Bu tür esmâ-i hüsnâ konulu şiirler, genellikle tevhid ve münâcât gibi türlerin içerisinde yer almakta olup bu isimler vasıtasıyla Allah'a dua edip yalvarmak maksadıyla kaleme alınmıştır. Bu tarzda başka manzumelerin içerisinde yer verilen esmâ-i hüsnâların yanı sıra müstakil bir şekilde ve çoğunlukla kaside, gazel veya mesnevi nazım şekillerinde yazılmış olan manzumeler de vardır. Bu şiirlerde Allah'ın esmâ-i hüsnâsının bir bölümü, şiir olarak eserde sayılmakta olup divanlarda ya da mesnevilerin içerisinde bulunmaktadır. Örnek olarak Süleyman Çelebi

(öl. 1422) *Vesîletü'n-Necât'*ında Allah'ın 120 kadar ismine yer vermiştir. Ahmedî (öl. 1413), Şeyhî (öl. 1433), Fuzûlî (öl. 1556) Sadrî (öl. 1585), Nâbî (öl. 1712), Dede Ömer Rûşenî (öl. 1487), Cemal-i Halvetî (öl. 1498), Şemseddin-i Sivasî (öl. 1597), Seyyid Seyfullah (öl. 1601), Haşmet (öl. 1768) şiiirlerinde esmâ-i hüsnâyı konu edinen şairlerindendir (Öztürk 2019: 30).

Türk edebiyatında müstakil bir şekilde ve münhasıran esmâ-i hüsnâyı konu alan manzum eserler de yazılmıştır. Bunlara örnek olarak, Hızır Bin Yakub'un (öl. XV. yy.) *Cevâhirü'l-Me'ânî'si*, Şeyhoğlu Mustafa'nın (öl. 1401) *Manzûm Havvâs-ı Esmâü'l-Hüsnâ'sı*, Derviş Subhî-i Bursevî'nin (öl. 1618) *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, İbn İsa b. Meccüddin İsa Saruhanî'nin (öl. 1559-60) *Şerhü'l-Esmâü'l-Hüsnâ'sı*, Alî Çavuş b. Mîr Alî el-Bağdâdî Babacânî'nin (öl. XVI. yy.) *Sâmî Hullâhü İstiğâse bi'l-Esmâ'illâhî'l-Hüsnâ'sı*, İbn İsâ Rüstem'in (öl. 1559-60) *Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ'sı*, Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin (öl. 1770) *Manzûm Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ'sı*, Ahmet Şâkir Efendi'nin (öl. 1819) *Ravz-ı Verd'i*, Hamdî Efendi'nin (öl. XX. yy.) *Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât ve Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, İsmâîl Sadık Kemâl b. Muhammed Vecihî Paşa'nın (öl. 1892) *Âsâr-ı Kemâl'i*, İbrâhîm Cûdî El-Tırabzûnî'nin (öl. 1926) *El-Kenzü'l-Esnâ fî-Şerhi'l-Esmâü'l-Hüsnâ'sı* gösterilebilir (Şener 1985: 128-155; Koyuncu 2014: 177; Aboeazz 2017: 43-58).

3. Abdurrahman Sâmî Saruhanî

3.1. Hayatı

Abdurrahman Sâmî Efendi, hicri 12 Rebiülevvel 1296, miladi 6 Mart 1879'da Manisa'da dünyaya gelmiştir (Kaya 2015: 30). Dolayısıyla Abdurrahman Sâmî Efendi'nin doğduğu gün ve ay Peygamber Efendimiz'in (asm) doğumu ile aynıdır. Babasının adı, Kadı Muhammed Âsım Efendi olup Mekke ve Medine kadılıklarında bulunmuş âlim bir zattır. Baba tarafından soyu Hz. Ömer'e dayanır. Kaynaklarda annesinin adı geçmemekle beraber onun da soyunun Seyyide Hz. Zeynep'e ulaştığı ifade edilmektedir. Abdurrahman ismini, doğduğu vakit babasını tebrik etmek amacıyla ziyarete gelen Manisa'da yaşayan bir Mevlevî dervîşi olan Çöplü Dede adında bir zât koymuştur (Pehlivan 2020). Sâmî ismini de babası ilave etmiştir. Mürşidi Ahmed Şücâeddin Efendi, Abdurrahman Sâmî'nin Niyâzî-i Mısırî'yi rüyasında görmesine istinaden kendisine "Niyâzî" mahlasını vermiştir. Şiiirlerinde "Niyâzî" ve "Sâmî" mahlaslarını kullanmıştır. Eserlerinde nisbesini "Manisevî" ve "Saruhanî" olarak belirtmiştir.

Abdurrahman Sâmî, ilk tahsiline Manisa'da babasından aldığı derslerle başlamış, daha sonra İstanbul'a giderek tahsiline devam etmiştir. Burada Arapça ve Farsçayı bu dillerde şiiir yazabilecek derecede öğrenmiştir (Derin 1993: 22). Abdurrahman Sâmî Efendi'nin ayrıca Fransızca'yı da mükemmel derecede bildiği hatta Fransız olan müritlerinin olduğu da aktarılmaktadır (Kaya 2015: 33). Fatih Çifteayak Bahr-i Sefid Medresesinde öğrenim görerek Hüseyin Necmeddin Pürzetî Efendi'den ilim icazetini almıştır.

Abdurrahman Sâmî Efendi'nin Ahmed Yümnî b. Muhammed Âsım el-Mağnisevî ve *Rübâb* mecmuası başmuharriri olan Cemâl Nâdir adlarında iki erkek kardeşi vardır. Abdurrahman Sâmî'nin tek çocuğu olan Muhyiddin adındaki oğlunun İzmir'de bir trafik kazasında vefat ettiği ve dolayısıyla aile efradından günümüzde kimsenin kalmamış olduğu da ulaştığımız bilgiler arasında yer almaktadır (Derin 1993: 22).

Abdurrahmân Sâmî Efendi gençlik yıllarından beri zikir çeken ve buna devam eden bir zattır. Ancak tarikat itibarıyla ilk olarak Nakşibendî şeyhlerinden Edirneli Bekir Efendi'ye intisap etmiştir (Aydemir 2014: 37).

Uşşâkî şeyhi Ahmed Şücaeddîn Baba'ya intisabı ise gördüğü bir rüya üzerine gerçekleşmiştir. Sâmî Efendi, Çanakkale'ye gitmiş ve ona intisap etmiştir. Burada dört yıllık bir hizmetin neticesinde kendisine hilafet verilmiş ve İstanbul'da bulunan Yahya Kethüda Dergâhı'na Uşşâkî postnişini olarak hizmet etmek üzere gönderilmiştir. Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar burada halkı irşat görevini sürdürmüş ve bu dergâhın son halifesi olmuştur. Ancak Sâmî Efendi'nin buradan aldığı ücreti kendine harcamayıp şeyhi Ahmed Şücaeddin Efendi'ye gönderdiği, misk ve koku imal edip bunları satarak geçimini sağladığı rivayet edilmektedir. Kimya ile ilgili bir eser vermesi, kendisinin aynı zamanda iyi bir kimyager olduğunu da göstermektedir (Erol 1971: 11).

Abdurrahman Sâmî Efendi, esas itibarıyla Uşşâkî tarikatına mensup olmakla beraber bu tarikatta sülûkunu tamamladıktan sonra şeyhinin izniyle Nakşî ve Kadirî tarikatlarının büyüklerinden de vazife alıp bu iki tarikattan da hilafet aldığı bilinmektedir (Taner 2015: 23; Pehlivan 2020; Özcan 2013: 2).

Menemen Olayı (23 Aralık 1930) sonrasında tekke tasavvuf faaliyeti sürdürenlerin kovuşturulmaları esnasında, Abdurrahman Sâmî de tutuklanmış ve 26 Şubat 1931 tarihli bir mahkeme kararı ile altı ay hapis cezası almıştır (Pehlivan 2020). Menemen hadisesinde başhalifesi Bekir Sıdkı Visâlî ile beraber tutuklanmış, altı ay hapiste yattıktan sonra beraat etmelerine rağmen hem Sâmî Efendi hem de Bekir Sıdkı Efendi hayatlarının sonuna kadar takip altında tutulmuşlardır. Osmanlı müderrisi olması hasebiyle vaizlik yapabilme hakkı varken bu hakkını kullanmasına müsaade edilmemiştir.

Abdurrahman Sâmî Efendi'nin vefatından sonra Bekir Sıdkı Visâlî Efendi, Mustafa Nuri Somavî ve Muzaffer Ozak onun halifelliğini yapmışlardır. Sahafılar Şeyhi olarak da tanınan Muzaffer Ozak, Abdurrahman Sâmî Efendi'nin medrese arkadaşı olan Konyalı Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu olup ona intisap eden son kişidir (Kaya 2015: 42).

Abdurrahman Sâmî Niyazî, 31 Temmuz 1934 yılında, 58 yaşında yatsı namazını kılarken vefat etmiş, vasiyeti üzerine Edirnekapi mezarlığına defnedilmiştir (Özcan 2013: 2).

3.2. Edebî Şahsiyeti

Abdurrahman Sâmî Efendi'nin edebî şahsiyetini en iyi yansıtan eseri *Dîvân'*ıdır. Edebî eserlerinde ağırlıklı olarak dinî-tasavvufî konuları işlemiştir. Hz. Muhammed'in (asm) doğumu, Kerbela olayı gibi dinî konuların yanı sıra şiirlerinde vahdet-i vücûd düşüncesinin de işlendiği görülmektedir. Manzum eserlerinde sık sık işlediği konular ile ilgili âyet ve hadislerden iktibaslar yapmış olması, sağlam bir dinî eğitim aldığını ve edebiyatı da bu konuları anlatmak için bir vasıta olarak gördüğünü göstermektedir.

Sâmî Efendi'nin edebî şahsiyetinin oluşmasında, başta Yunus Emre olmak üzere önceki dönemlerde yaşamış birçok mutasavvıf şairin tesiri açık bir şekilde görülmektedir. Tasavvuf edebiyatı geleneğine hâkim olduğu, manzum eserlerinde Yunus Emre, Niyazî-i Mısırî, İbrahim Tennurî tesirleriyle ve Reşid Bağdadî, Ümmî Sinan, Râsih, Sezâyî gibi şairlerin şiirlerine yaptığı tahmis ve tanzirlerle anlaşılmaktadır. Bu durum Sâmî Efendi'nin Yunus Emre

ile aynı gelenekten beslendiğini ve bu gelenek doğrultusunda edebî şahsiyetinin şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca XVII. asırda yaşayan ve divan edebiyatının en tanınmış şairlerinden olan Râsîh'in en meşhur şiiri olan "üstüne" redifli gazeline nazire yazmasından hareketle onun divan edebiyatı geleneğine de hâkim olduğunu göstermektedir.

Manevi olarak beslendiği, istifade ettiği ve muhabbet duyduğu mutasavvıflar arasında, Abdulkadir Geylânî, Bahaeddîn Nakşibend, Hüsâmeddîn Uşşâkî, Ahmed-i Bedevî, Mevlânâ gibi önemli isimler yer almaktadır. *Dîvân'*ında bu isimlerin her birine özel olarak yazılmış şiirler bulunmaktadır (Kaya 2015: 25-29).

Sâmî Efendi'nin eser telif etmekteki öncelikli hedefi dinî ve tasavvufî hakikatleri anlaşılır bir şekilde aktarmak olduğundan hemen her tekke şairi gibi onda da kafiye ikinci plandadır. Ayrıca şairin bu amacından dolayı dönemine nazaran sade, doğal bir üslupla şiirlerini yazdığı görülmektedir. Divan edebiyatı nazım şekillerinden gazel, kasîde, nazm, murabba, muhammes, müseddes ve tahmis nazım şekillerini halk edebiyatı nazım şekillerinden ise sadece koşmayı kullanmıştır (Pehlivan 2020; Kaya 2015: 53).

3.3. Eserleri

Abdurrahman Sâmî Efendi'nin dinî, ilmî ve edebî içerikte, manzum ve mensur, el yazması ve matbu, Arapça ve Türkçe olarak telif ettiği birçok eseri vardır. Abdurrahman Sâmî Efendi'nin eserleriyle ilgili yapılan çalışmalar neticesinde müellifin değişik konularda toplam 81 eser telif ettiği anlaşılmıştır. Bu eserlerin 20'si yazma eser, 14 tanesi ise matbu olarak telif edilmiştir. Hakkında bilgi bulunmayan, şu ana kadar ulaşılamayan fakat muhtelif eserlerde adları anılan eserlerinin sayısı ise toplamda 47'dir (Kaya 2015: 50). Eserleriyle ilgili birçok çalışma yapıldığından burada müellifin eserlerinin sadece adlarına yer verilecektir. Başlıca eserleri şunlardır:

Dîvân-ı Şeyh Abdurrahmân Sâmî, Kitâb-ı Sırrî't-Tevhîd, Hadîs-i Erbaîn, Tevcîhü'l-Âyâtî'l-Muhtelefi'z-Zâhir, Kenzül-Âşîkîn, Tefsîrül-Kur'ân Tenvîrül-Beyân, Kitâbü's-Sırrî'l-Kadîr fî İlmî'l-İksîr, Kitâbü'd-Düsdûrül-Bedî', Şerhu'l-Emâlî, Şerhu'l-Kâfiye, Fâtîha Sûresi Tefsiri, Seyyîd Nesîmî'nin Bir Beytinin Şerhi, Risâle-i Cemiyet ve Hürriyyet, Nâme-i Muharrem, Mevlûd-i Müctebâ, Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ, Hediyetü'l-Âşîkîn, Hâtîmetü'l-Vesâyâ, Evrâdü'l-Mukarrebîn, Müntehebât-ı Sâmîyye, Mi'yârü'l-Evliyâ, Binâ-yı İslâm, Mir'ât-ı Eyyâm, Hafta Evrâdı, Tuhfetü'l-Uşşâkiyye, El-Meslekü's-Sâmîyye fî Sülûki'n-Nakşîyyetü'l-Behâiyye ve'l-Halvetiyyetü'l-Hüsâmîyye.

Yukarıda adı anılan eserlerin dışında kitap olamayacak kadar kısa olan ve çeşitli kaynaklarda adları yer aldığı hâlde şu ana kadar ulaşılamayan pek çok eserinden de bahsedilmektedir.

4. Abdurrahman Sâmî Saruhanî'nin Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ'sı

Abdurrahman Sâmî Efendi'nin çalışmamızın başlıca konusu olan "Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ" adlı manzumesi, *Vesîletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ* adlı eserinin sonunda yer almaktadır. Söz konusu eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda OE_TK_01125 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Eserde müellifin tam adı "Kasımpaşa'da Yahya Kethüda Dergâhı Postinişini Nakşiye-i Halvetiye-i Uşşakiye ve Kadiriye'den Manisalı Kadızade Şeyh Abdurrahman Sâmî" olarak kaydedilmiştir. Eser, 1334/1915-1916 tarihinde Ebussuud Caddesinde

bulunan Necm-i İstikbal Matbaası'nda basılmış olup 30 sayfadır. Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ adlı şiir, eserin 28-30. sayfaları arasında yer almaktadır.

Vesîletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ'nin başında "Esmâ-i Hüsnâ-i Şerîfe" başlığı ile Allah'ın isimleri tek tek sıralanmıştır. Abdurrahman Sâmî Efendi; eserine Tirmizî'nin rivayetinde yer alan Allah'ın doksan dokuz ismini sayarak başlamış, Ebu Hureyre'den rivayet edilen "Cenâb-ı Allah'ın 99 esmâ-i hüsnâsını sıra ile ezberleyip, manasını da anlayarak okuyanlar, cennetle müjdelenmişlerdir." mealindeki hadis-i şerifi naklederek devam etmiştir.

Esmâ-i hüsnâyâ geçilirken öncelikle Allah'ın söz konusu isminin anlamı verilmiş, "abdin hissesi" ya da "abdin hazzı" başlığı altında anılan ismi okuyanların bundan alacağı istifade, kulun bu isimlerden alması gereken ders anlatılmıştır. Her ismin altında "Hassası" başlığı altında ise söz konusu ismin kaç kez, hangi vakitte, ne şekilde okunması gerektiği, okunduğu takdirde neler elde edilebileceği, esmâ-i hüsnânın şifa olduğu hastalıklar, kaç defa okunursa hangi derde, eleme iyi geldiği hakkında bilgiler detaylı olarak izah edilmiştir.

Abdurrahman Sâmî Efendi, *Vesîletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ* adlı eserini yazarken istifade ettiği kaynaklara dair herhangi bir bilgi vermemiştir. Ancak eserin bir yerinde, Allah lafzının hasiyetlerinden bahsedilirken Gazâlî'nin (öl. 1111) adı anılmıştır. Dolayısıyla eserde genel anlamda Gazâlî'nin *el-Maksadü'l-Esnâ* adlı eserinden yararlandığı söylenebilir (Tan 2011: 301).

Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ incelendiğinde metinde yer yer matbaadaki dizgi hatalarından kaynaklanan harf yanlışlıkları görülmektedir. Söz konusu eser, şu ana kadar herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamakla beraber Emekli Başkomiser Mustafa Şevket Erol tarafından özet olarak yeni yazıya çevrilmiştir. Bu çalışma 1971'de, İstanbul'da Ahmet Sait Matbaasında yeni harflerle basılmıştır. Yaptığımız incelemede Erol'un, eseri yeni yazıya çevirirken oldukça muhtasar olarak eseri çevirdiği, eserin kimi bölümlerini olduğu gibi günümüz alfabesine çevirmenin yanı sıra pek çok yerde günümüz Türkçesine de çevirerek sadeleştirdiği, kimi zaman metni özetleyerek aktardığı görülmüştür.

Mustafa Şevket Erol'un, yaptığı çalışmada eserin sonunda yer alan müellife ait olan "Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ" adlı eserine ise hiç yer vermediği, ondan bahsetmediği ve bu şiiri yeni yazıya çevirerek esere koymadığı tarafımızca tespit edilmiştir.

Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ manzumesi adından da anlaşıldığı gibi kaside nazım şekli ile kaleme alınmış olup 31 beyitten oluşmaktadır. Abdurrahman Sâmî Efendi, "Sâmî" mahlasını kasidenin son beytinde vermiştir. Şair, aruz vezninin hecez bahrinin en yaygın kalıplarından olan "mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün" kalıbı ile şiirini nazmetmiş olup genel olarak aruz veznini kullanmada başarılıdır. Manzumede redif olarak ism-i Celâl, yani "Allah" kelimesi kullanılmıştır.

Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ, şiir türü itibarıyla münâcât türünün özelliklerini de taşımaktadır. Edebî bir terim olarak münâcât; Allah'a yalvarma, yakarma, dua ve niyaz etme amacıyla yazılan şiirler anlamında kullanılmaktadır (Pala

2012: 340; Uludağ 2001: 261). Münâcâtlar genellikle manzum olarak yazılmakla beraber mensur olarak da kaleme alınan örnekleri vardır. Dolayısıyla Abdurrahman Sâmî Efendi Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ manzumesinde esmâ-i hüsnâ ile Allah'a münâcâta bulunmuştur. Bu bakımdan manzume hem esmâ-i hüsnâ hem de münâcât türlerinin kapsamı içerisinde değerlendirilebilir.

Şair, Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ manzumesinde Tirmizî'nin rivayetinde yer alan aşağıdaki isimlere sırasıyla yer vermiştir:

Allah, Rahman, Mennan, Deyyan, Muîn, Rahîm, Rauf, Alîm, Kerîm, Selam, Selîm, Kuddûs, Mü'min, Müheymin, Muîn, Azîz, Metîn, Cebbar, Kahhar, Mütekebbir, Musavvir, Cebbar, Kahhar, Bâri, Musavvir, Hâlık, Müfiz, Hafîz, Semî, Hakîm, Latîf, Habîr, Rakîb, Müzil, Şekûr, Halîm, Azîm, Ebed, Sermed, Ezel, 'Alî, Dâim, Cemîl, Şehîd, Kebîr, Dâim, Muhyî, Ezel, Bâkî, Âdil, Hak, Evvel, Âhir, Bâtın, Zâhir, Tevâb, Vehhâb, Hayy, Kayyum, Dâim, Deyyûm, Ferîd, Müteâl, Kâdir, Samed, Bâhir, Vâcid, Mâcid, Sâtir, Şekûr, Muksit, Câmî, Mutî, Mün'im, Müntakim, Gaffâr, Kerîm, Gafûr, Mucîb, Kâbid, Bâsit, Mukaddim, Muahhir, Fettâh, Müdebbir, Gânî, Velî, Bedî, Refî, Kâfi, Dâfi, Hamîd, Mecîd, Muîd, Vekîl, Celîl, Delîl, Sabûr, Mucîb, Vâhid, Ehad, Refî, Hafîz, Hasîb, Mukîl, Celîl, Hâdî, Reşîd, Vâris, Bedî, Nûr.

Sâmî Efendi, manzumesinde tekrar edilenlerle beraber Allah'ın 142 ismine yer vermiştir. Şair, kasidesinde "Allah" adını 32 defa, "Dâim" ismini 3, Bedî, Cebbâr, Celîl, Ezel, Kahhar, Kerîm, Mucîb, Muîn, Musavvir, Nûr, Refî isimlerini ise ikişer defa kullanmıştır. Dolayısıyla şair, manzumesinde tekrar edilenler bir olarak sayılıp çıkarıldığında tam olarak Allah'ın 99 adını kullanmış olmaktadır. Şair, esmâ-i hüsnâdan olup yaygın olarak kullanılmayan "Deyyûm" ismini de kasidesinde kullanmıştır.

Abdurrahman Sâmî Efendi'nin doğrudan Allah'ın esmâ-i hüsnâsını kullanmanın yanı sıra terkip şeklinde Allah'ın sıfatları ya da fiillerinden haber veren "ilahe'l-âlemîn, penâhe'l-âlemîn, kerîmü's-sâ'ilîn, zü'l-kaderi'l-mübîn, hayrû'l-hâlıkîn, hayrû'l-hâfizîn, zü'l-kemâl, zü'n-nevâl, zü'l-celâl, zü'l-cemâl, vekîlü'l-mütevekkilîn, celîlü'l-mütezellil, delîlü'l-mütedellil, refîüd-derecât, celîlü'l-beyyinât, bedîü'l-kâinât" gibi ifadeleri de kullandığı görülmektedir.

Şair, 1-29. beyitlerde Allah'a esmâ-i hüsnâsı ile hitap ederek, kimi isimlerin manasını vererek münâcâta bulunmuştur. Abdurrahman Sâmî Efendi esmâ-i hüsnâ manzumesinde özetle şunları söylemiştir:

Ey âlemlerin İlahı, ilahlık sana mahsustur. Ne ortağın var ne de benzerin. Sen âlemdaki herkesin, her şeyin tek sığınağısın. Ey Rahman, senin bir ismin tüm varlığı ihsan etmiştir. Kullarına sonsuz nimetler veren, sınırsız iyilik ve ihsanda bulunan Mennân ve kulunun işlediklerine göre hak ettiği ceza ya da mükâfatı hakkıyla veren Deyyân, herkesin yardımcısı, herkese yardım eden Muîn olan Allah, sensin.

Havassa yani manen yüce mertebede olan kimselere ahirette acıyan, merhamet eden Rahîm, en yüksek mertebede olan kullarına karşı da çok merhametli olan Raûf; her şeyi bilen Alîm, soru soran, dilenen kimselere

ikram eden Kerîm Allah, sensin. Maddi ve manevi tüm âlemlerin sahibi olan, her türlü ayıp ve noksandan uzak olan, kullarını huzur ve selamete erîştiren Selâm; kusursuz, sağlam, doğru olan Selîm sensin.

Sen Kuddüs olduğun için her zaman tüm noksanlıklardan mukaddessin. Ey Allah'ım, sen gönüllerde iman ışığı ve güven duygusu uyandıran, koruyan, gözeten, güven ve huzurun asıl kaynağı olan Mü'mîn olduğun için bizi de tehlikelerden uzak ve emniyette kıl! Koruyucu, gözetici, her konuda kendisine güvenilen Müheymin sen olduğun için bize yardım et. Sen benzeri bulunmayan, eşsiz kudret sahibi, mağlup edilmesi imkânsız olan Azîz'sin; bize de metanet, güç ve kuvvet ver.

Her iki âlemde asla acze düşmeyen, zorluk ve sıkıntı nedir bilmeyen, her şeyden ve herkesten sağlam ve güçlü olan Metîn'sin. Sen, dilediğini cebir yoluyla yapan, kayıtsız şartsız herkese cebredecek güçte olan, hiç kimse tarafından kendisine cebir olunamayan Cebbâr, kendisine karşı çıkanları, ilahlık taslayanları yok edip kahreden Kakhâr, en büyük ve en yüce olan, büyüklüğünü, ululuğunu her an ve her yerde gösteren Mütekebbir, yarattığı her varlığa ayrı bir şekil, suret ve özellik veren Musavvir'sin ki yer ve gök; senin azametinin, büyüklüğünün örtüsüdür.

Ey Allah'ım, her şeyi takdir ettiği şekle uygun olarak yaratıp varlığa çıkaran, yaratan Bârî sensin. Ey yaratanların en hayırlısı, her varlığı Musavvir isminle tasvir eden sensin! Bütün nurları vererek herkesi ve her yeri feyizlendiren, ilminin sırları ile tüm âleme nüfuz eden Müfîz, tüm nurlara sahip olan ve koruyucuların en hayırlısı sensin. Sen tüm sıfatların ile en yüksek ve üstün derecedesin. Bütün fiillerin abesten tamamen münezze olup sen tüm mükemmelliklere sahipsin.

Ey Allah'ım, gizli ve açık her şeyi işiten Semî', tüm gizli hikmetlerin sahibi Hakîm, tüm ihsan ve ikramları lütfeden Latîf sensin! Cümle sırları bilen Habîr, cümle tavır, hâl ve davranışları görüp gözeten, tüm varlıklar üzerinde gözcü durumunda olan, bütün işler her an murakabesi ve kontrolü altında bulunan Rakîb sensin. Dilediğini hor ve hakir eden, kibirli insanları her iki âlemde zillate düşürüp alçaltan Müzil, yegâne celâl ve azamet sahibi olan Zü'l-celâl sensin.

Ey nimetleri sonsuz olan Allah'ım, yapılan iyiliği daha büyük bir iyilikle karşılayan, kulun az itaat ve ibadetine karşılık sayısız nimetler, büyük dereceler veren Şekûr sensin! Ey rahmeti sonsuz olan Allah'ım, kullarının isyanını, emirlerine uymayışını görüp bildiği hâlde onları şiddetle cezalandırmayıp yumuşak davranan Halîm sensin. Ey misli, benzeri olmayan Allah'ım, aklın ve hayalin alamayacağı, gözün göremeyeceği kadar sonsuz büyük ve azametli olan Azîm, Ezel, Ebed ve Sermed olan sensin!

Ey mekândan münezze olan Allah'ım, mutlak ve en yüce mertebede olan, üstünde hiçbir derece bulunmayan Alî', zamanla kayıtlı olmayan Dâ'im sensin! Ey her an yeni yaratmalarda bulunan Allah'ım, tüm güzelliklere sahip olan Cemîl sensin! Hem meydanda hem gizli olan olayları bilen, her yerde her işi gören Şehîd sensin ki buna tüm varlıklar şâhittir. Zat ve sıfatlarıyla en büyük ve kibriya sahibi Kebîr sensin ki tüm varlıklar her zaman sana secde ederler. Ey zevale uğramayan ve hayat veren, diriltten, hayatı bahşeden Muhyî, sen dâim ve ezelisin!

Ey kendisinden gayrısının fani olduğu Bâkî ve âdil olan Allah'ım! Hak olan sensin ki senin dışındaki her şey batıldır. Sen başı olmayan Evvel, nihayeti olmayan Âhir, gözle algılanamayan, zaman ve mekâna nispet edilemeyip her bakımdan tek ve yegâne olan Bâtın, varlığı kâinatta tecellisiyle aşikâr olan, açık olarak görünen Zâhir sensin.

Ey bolca nimetlerini dağıtıp bağışlayan Allah'ım, nimetlerin hesap edilemez! Kullarını gûnahtan vazgeçiren, tövbe yollarını kolaylaştıran ve tövbeleri kabul eden Tevvâb, çok bağışlayan, çok ihsan eden, kullarına çeşitli nimetler bağışlayan Vehhâb sensin.

Bütün varlıkların hayatının kaynağı, ebedî ve hakiki hayat sahibi Hayy ve kendi zatı ile kaim olan, varlığında ve varlığının devamında her şey kendisine muhtaç olduğu hâlde kendisinin hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, bütün mahlukatı yaratıp varlığını devam ettiren Kayyûm ve Dâim sensin. Eşsiz, tek, benzeri olmayan Ferîd; yücelerin yücesi, her şeyden yüce, pek ulu olan Müteâl sensin.

Ey Allah'ım, tüm mahlukat türlerini yaratmaya Kâdir, her türlü istek ve ihtiyacı karşılayacak güce sahip bulunan, hiç kimseye veya hiçbir şeye muhtaç olmayan fakat herkes ve her şey ona her an muhtaç olan Samed sensin! Varlığı herkese ayan beyan açık olan Bâhir sensin. İstedliğini istediği vakit bulan, hiçbir şey kendisinden kaçıp kurtulamayan, her şey kendisinde mevcut olan, her şey daima huzurunda bulunan Vâcid; şanı yüce, kutlu ve keremi bol, çok cömert olan Mâcid; tüm her şeyi ve bilhassa kullarının noksan ve günahlarını her iki cihanda örten Sâtir sensin.

Ey Allah'ım, her şeyi yerli yerinde, denk ve adalet üzere yapan, yarattıklarına karşı adaletle davranan Muksit; birbirine benzeyen ve birbirinin zıddı olan bütün varlıkları, dağınık şeyleri bir araya toplayan Câmi'; nimet veren, ihsan eden Mu'tî; âlemleri, gönülleri ve zihinleri aydınlatan Nûr sensin!

Ey Allah'ım, hayırsever insanlara nimetlerini sunan Mün'im; şer ve kötülük işleyen şerîrleri, yaptıklarından pişmanlık duymayan, tövbe etmeyen, müşrik, zâlim gibi günahkârları adaletinin gereği olarak hak ettikleri cezaya çarptıran ve böylece mazlumların, mağdurların intikamını alan Müntakim; kullarının günahlarını affeden, bağışlaması çok olan Gaffâr; vaadini yerine getiren, çok ihsan eden, lütuf ve ikramı bol, kendisine sığınanı geri çevirmeyen Kerîm; asilere dahi çok mağfiret eden, çok şefkat gösteren ve bağışlayan Gafûr sensin!

Ey Allah'ım, istekleri karşılayan, ihtiyaçlara cevap veren, dua ve niyazları kabul eden Mucîb sensin! İstediginde rızık kısıp daraltan, canlıların ruhunu alıp hayatlarına son veren Kâbid; dilediğine maddi manevi nimetler verip istediğini öne geçiren, başkalarından daha ileri ve daha başarılı bir duruma getiren Mukaddim; dilediğini ise hikmetinden dolayı sonraya bırakan ve erteleyen Muahhir sensin! İyilik kapılarını açan, bütün anlaşmazlıkların nihai hakemliğini yaparak mutlak adaleti yerine getiren, hak ile bâtili birbirinden ayırıp durumu açıklığa kavuşturan, mazumlara yardım edip mümin kullarına zafer veren Fettah sensin. Tüm iş ve davranışlarının sonucunu inceden inceye hesap ederek hareket eden, tedbirli ve ihtiyatlı yaratan Müdebbir sensin.

Ey Allah'ım, hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç olmayan, kullarının bütün ihtiyaçlarını karşılayan mutlak zengin, ganimet sahibi olan Gânî sensin! İmanlı kullarının dostu olan, onlara yardım eden, iyi işlerinde onlara başarı nasip

eden, onların her türlü sıkıntılarını gideren Velî; benzeri olmayan şeyleri vücuda getiren, kimseye benzemeyen, icat edici olan Bedî' sensin. Halkın derecelerini, mertebelerini yükselten Refî'; her şeye bedel onun varlığı bütün mahlukata yeten Kâfi; çeşit çeşit, türlü türlü bela, zarar, şer ve düşmanları def eden, onların zarar vermesine mâni olan, tüm engelleri ortadan kaldıran Dâfi' sensin.

Ey kulları tarafından her isim ve sıfatı ile ebediyete dek övülen, kemal sıfatları zikredilerek kendisine hamedilen Hamîd; yüceliğine ve büyüklüğüne erişilemeyen, en güzel huyların kaynağı olan ve her işin en iyisini, en güzelini yaptığı için övülüp sevilen, şan ve şeref sahibi, yüce olan Mecîd; kabir ehlini tekrar yaratan, öldürdüklerini tekrar hayata döndürecek, yeniden diriltecek olan Mu'îd, sensin!

Ey Allah'ım, sen tevekkül edenlerin Vekîl'i, düşünlerin yanında bulunan celâl sahibi Celîl'sin! Sen kendisine delil arayanlara nice saadetler bahşeden Delîl'sin. Günahkârları cezalandırma hususunda acele etmeyip lütfuyla muamele eden Sabûr sensin. Vâhid ve Ehad olan, bir ve tek olan, zıddı olmayan yine sensin.

Ey Allah'ım, kâinatta zerre kadar bir şey bile gözetiminden uzak olmayan ve tabiatı dengede tutan, her tehlikeden koruyan Hafîz sensin! Her şeyi yeterince bilen, koruyan, ceza ya da mükâfat olarak karşılığını veren Hasîb; bedenlerin ve ruhların gıdasını veren, gücü yetip koruyan Mukît; varlığının açık delilleri olan Celîl sensin.

Ey Allah'ım, hidayet sendendir zira sen Hâdî'sin! Sen irşat edersin çünkü Reşîd olan yine sensin. Mal ve mülk, her şey neticede kendisine kalacak olan Vâris sensin ki buna kâinattaki tüm eşsiz sanat eserleri şahittirler.

Abdurrahman Sâmî Efendi, 30 ve 31. beyitlerde ise kendisine ve Allah'ın tüm kullarına Cenab-ı Hakk'ın yukarıda zikredilen isim ve sıfatları vesilesiyle dua etmektedir. Habib-i Ekrem olan Hazreti Muhammed'in (asm) aşkı, Allah'ın sıfatlarının, ism-i azamının hakkı için Allah'ın lütuf ve tevfikini dileyen şair, Allah'ın Nûr ismine sığınarak Allah'ın kendisini affa mazhar etmesi için dua ederek manzumesini bitirmiştir.

METİN

Kaşîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ

mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün

- 1 Saña mahşûş ulûhiyet İlähe'l-âlemîn Allâh
Şerikiñ yok nazîriñ yok penâhe'l-âlemîn Allâh
- 2 Vücûdu eyleyen ihsân bir ismiñdir seniñ Raḥmân
Çü sensin 'âleme Mennân ü Deyyân ü Mu'în Allâh
- 3 Ḥavâşşa hep Raḥîm sensin eḥaşşa hem Ra'ûf sensin
Bi-küllü şey' 'Alîm sensin Kerîmü's-sâ'ilîn Allâh

- 4 Seniñdir mülk ü melekût Selâm ismiñ Selîm ile
Çü Kıddüs'sın muqaddes kııl neqâ'işden hemîn Allâh
- 5 Ki Mü'mîn'sin emîn eyle Müheymin'sin Mu'în eyle
‘Azîz'sin sen haşîn eyle dü ‘âlemde Metîn Allâh
- 6 Sen ol Cebbâr ü Qahhâr'sın Mütekebbir Muşavvir'sin
Ridâ-i kibriyañı vaşf eder ‘arş ü zemîn Allâh
- 7 Ki Cebbâr'sın seniñ ceberût ki Qahhâr'sın seniñ ‘azamût
Yediñde mülk ü melekût ki zü'l-ğaderi'l-mübîn Allâh
- 8 ‘Ayıbdan temîz a‘yân-ı şıfâtıñdır seniñ Bârî
Muşavvir sensiñ her varı ki hayrû'l-ğalıķın Allâh
- 9 Ki feyziñ ‘âleme sârî muhıñdır ‘ilmiñ esrârı
Müfîz'sin cümle envârı ki Hayrû'l-ğafîzîn Allâh
- 10 Me‘âlî rütbe-i zâtiñ muqaddes cümle evşâfiñ
Münezzeh cümle ef‘âlîñ ‘abeşden Zü'l-kemâl Allâh
- 11 Semî'sin sırr ile cehri Hâkîm'sin hikmetiñ mağfî
Laţîf'sin eyleyip luţfu ‘umûma Zü'n-nevâl Allâh
- 12 Hâbîr'sin cümle esrârı Raķîb'sin cümle eţvârı
Müzil'sin şâhib-i kibri dü ‘âlem Zü'l-celâl Allâh
- 13 Şekür'sun ni‘metiñ bî-had Hâlim'sin rahmetiñ bî-‘ad
‘Azîm'sin sen Ebed Sermed Ezel'den bî-mişâl Allâh

- 14 'Alî'sin yok saña mekân ki Dâ'im'sin bilâ-zamân
Ki sensin "külle yevmin şe'n"¹ Cemîl ü Zü'l-cemâl Allâh
- 15 Şehîd'sin küll-i şey şâhid Kebîr'sin hep saña sâcid
Ki sensin Dâ'im ü Muhyî Ezel'den bî-zevâl Allâh
- 16 Ki sensin Bâkî vü 'Âdil ki senden gayrısı zâ'il
Ki sen Hâk'sın sivâ bâtıl ki memdûd-ı zılâl Allâh
- 17 Ki Evvel'sin bidâyetsiz ki Âhîr'sin nihâyetsiz
Ki Bâtm'sın sirâyetsiz ki Zâhir her kemâl Allâh
- 18 'Umümen tâ'ibe Tevvâb 'umümen tâlibe Vehhâb
Olur mu ni' metiñ hisâb edersin ibtizâl Allâh
- 19 Ki sensin Hayyu'l-Çayyüm ki Dâ'im'sin Deyyüm
Ki sensin 'âlem-i ma'düm Ferîd-i Müte'âl Allâh
- 20 Şunûf-ı mümkinе Қâdir Samed'sin cümleye Bâhir
Ki Vâcid Mâcid ü Sâtir dü 'âlemde Şekûr Allâh
- 21 Bilâ-ifrâṭ ve't-tefriṭ heme mâhiyete Muṣṣiṭ
Ki sensin Câmî' ü Mu'ṭi li-küllî şey Nûr Allâh
- 22 Ki ehl-i ḥayra Mün'im'sin şerîre Müntakim sensin
Ki Ğaffâr ü Kerîm sensin 'uṣṣâta hep Ğafûr Allâh
- 23 Mucîb ü Қâbiḍ Bâsiṭ-i Muḳâddim hem Mu'aḫḫir'sin
Ki Fettâḫ-ı Müdebbir'sin li-iḫhârü'l-umûr Allâh

¹ Bu ayetin tamamı şu şekildedir: "külle yevmin hüve fi şe'n" (O her an yaratma hâlinededir.) (Rahman, 29).

- 24 Ğanî sensin Velî sensin Bedî' halkıñ Refî' sensin
Ki sensin Kâfî vü Dâfî' li-envâ' uş-şürür Allâh
- 25 Ğamîd'sin her Ğişâliñde Mecîd'siñ her kemâliñde
Mu'îd sensin me'âlinde li-aşĞabü'l-ķubür Allâh
- 26 Vekîlü'l-metevekkilîn Celîlü'l-mütezellil'sin
Delîlü'l-mütedellil'sin li-envâ' us-sürür Allâh
- 27 Şabür sensin Mucîb şanıñ şıfâtıñdır seniñ VâĞid
EĞad zâtıñ bî-düni'n-niddi Refî' ü'd-derecât Allâh
- 28 Ğafîz'sin her mehâlikden Ğasîb'sin her mesâlikden
Muķît'sin her sevâlikden Celîlü'l-beyyinât Allâh
- 29 Hüdâ senden ki sensin Hâdî Reşîd sensiñ seniñ irşâd
Ki sensin Vâriş eşĞâd-ı Bedî' ül-kâinât Allâh
- 30 Bir ism-i a'zamın Ğaķķı Ğabîb-i Ekrem'in 'aşķı
'Aķâ et nür-ı tevĞîķi bi-esrâr-ı şıfât Allâh
- 31 'Umûm ķullarıña her ân dilediklerin et iĞsân
Bu **Sâmî**-i aĞķara Ğufrân-ı vişâl Nür-ı zât Allâh

SONUÇ

İslâmî Türk edebiyatının en yaygın türlerinden biri esmâ-i hüsnâ üzerine yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Gerek tasavvuf edebiyatı gerekse divan edebiyatı temsilcileri tarafından bu konuda pek çok eser yazıldığı bilinmektedir. Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâyı konu alan şairlerden biri de 1879-1934 yılları arasında yaşamış bir Uşşâkî şeyhi olan Abdurrahman Sâmî Saruhanî'dir.

Abdurrahman Sâmî Efendi'nin *Vesîletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ* adlı eseri, İstanbul'da Necm-i İstikbal Matbaası'nda 1334/1918'de basılmış olup eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda OE_TK_01125 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Eserin başında Esmâ-i Hüsnâ-i Şerife başlığı altında Allah'ın isimleri tek tek verilmiş, daha sonra mensur bir şekilde Allah'ın her bir isminin hassası, okuyanların bundan göreceği fayda ve haz açıklanmıştır. Dolayısıyla eserin bu bölümü mensur bir esmâ-i hüsnâ şerhi olarak değerlendirilebilir.

Söz konusu eserin sonunda müellife ait olup daha önce üzerinde herhangi bir çalışma yapılmayan "Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ" adında bir kaside vardır. Şair; mensur olarak açıkladığı esmâ-i hüsnâyı, manzum olarak eserin sonundaki bu şiirle âdeta özet hâlde vermiştir. Manzume, esmâ-i hüsnâ türü ile birlikte münâcât türü kapsamında da değerlendirilebilir. Zira şair Allah'ın isimleri ile ona münâcâta bulunmuş, dua etmiştir. Manzumenin asıl yazılış amacı Allah'ın isimlerini zikretmek, bu vesileyle şefaât ve rahmet talebinde bulunmaktır. Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ, esmâ-i hüsnâyı konu alan türler arasında esmâ-i hüsnâyı ta'dât eden (sayan) manzumeler türüne girmektedir.

Kasîdetü'l-Esmâü'l-Hüsnâ, 31 beyitlik bir kaside olup şiirin son beytinde şair "Sâmî" mahlasını kullanmıştır. Şiirin redifi "Allah"tır. Şiir, aruz vezninin hecez bahrinden olan "mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün" kalıbı ile yazılmıştır. Şair, aruz veznini kullanmada oldukça başarılıdır. Kasidenin, dönemine ve şairin diğer eserlerine nazaran ağır bir dil ile yazıldığı görülmektedir.

Şair, manzumesinde tekrar edilenlerle birlikte Allah'ın 142 ismine yer vermiştir. "Allah" adı 32 defa, "Dâim" ismi 3, Bedî', Cebbâr, Celîl, Ezel, Kahhar, Kerîm, Mucîb, Muîn, Musavvir, Nûr, Refî' isimleri ise ikişer defa kullanılmıştır. Şiirde, tekrar edilenler bir sayılıp çıkarıldığında tam olarak Allah'ın 99 adına yer verilmiş olduğu görülmektedir. Şair, eserde yer verdiği esmâ-i hüsnânın anlamını genellikle şiirin içerisinde vermiş ancak bazı isimleri sadece zikretmiştir. Son iki beyitte şair kendisine ve esmâ-i hüsnâyı okuyan Allah dostlarına duada bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Samî, (1334). *Vesîletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Aydemir, Selahattin (2014). *Abdurrahman Sami Niyazi ve Ahmet Şücaeddin Hz.*, Çorum: Lider Matbaası.
- Canan, İbrahim (haz.) (1991). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. C. 12, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Derin, Süleyman (1993). *Abdurrahmân Sâmî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsîr-i Fâtihâ-i Şerîfe Risâlesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Erol, Mustafa Şevket (haz.) (1971). *Vesîletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Erzen, Mehmet Halil (2005). *Abdurrahman Sâmî'nin Kenzü'l-Âşîkîn'i*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halil, Altuntaş; Şahin, Muzaffer (2004). *Kur'ân-ı Kerim Meâlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, Naciye (2015). *Abdurrahman Sâmî'nin Dört Eseri: Dîvân, Mevlîd, Mir'ât-ı Eyyâm, Nâme-i Muharrem(inceleme-metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kiraz, Seydi (2018). "Fezâyî Nin Çihil-Nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-ı Hüsnâ Mesnevisi." Cumhuriyet İlahiyat Dergisi- Cumhuriyet Theology Journal 22.2: 999-1034.
- Koyuncu, Fatih (2014). "Bursalı Subhî Mehmed ve Manzum Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of International Social Research, C. 7, S. 31, s. 176-193.
- Mohamed Aboelezz, Toka İbrahim Mohamed (2017). *Arap ve Türk Edebiyatında Manzûm Esmâ-ı Hüsnâlar ve İbrâhîm Nûreddîn Efendi'nin "Fera'idü'l-Le'alî" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi.
- Özcan, Aslınur (2016). *Abdurrahman Sâmî Efendi'nin Kenzü'l-Ârifîn Adlı Eseri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Öztürk, Ali (2019). *İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ*, İslami İlimler Dergisi, 14 (2), 27-41.
- Pala, İskender (2012). *Ansiklopedik Divan Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pehlivan, Gürol, Abdurrahman Sami Efendi Sâmî/Niyazî, TEİS (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sami-niyazi-abdurrahman-sami-efendi>) (ET: 21.05.2022).
- Şemseddin Sami (1995). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şener, H. İbrahim (1985). *Türk Edebiyatında Manzum Esmâül-Hüsnâlar*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tan, M. Nedim (2011). "Şeyh Abdurrahman Sâmi, Vesiletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1334 (1918), 30 s." *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C. XII, sayı 28, s. 300-301, İstanbul.

Taner, Yusra (2015). *19. Yüzyılda Bir Uşşâkî Şeyhi: Abdurrahman Sâmi Saruhânî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topaloğlu, Bekir (1995). "Esmâ-i Hüsnâ", TDV İslam Ansiklopedisi. C. 11: 404- 418, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, Süleyman (2001). *Tasavvuf Deyim ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

Yılmaz, Ali (1998). *Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn-i İshâkı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, Sayı 1, s. 1-34.